

สุขภาพทางการคลังของเทศบาล: กรอบแนวคิดและผลการวิจัยเชิงประจักษ์¹

วีระศักดิ์ เครือเทพ²

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอถึงสภาพทั่วไปของสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะเทศบาล และสาเหตุหลักที่ส่งผลให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลเกิดความอ่อนแอ ข้อมูลจากการวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมถึงเทศบาลนครและเทศบาลเมืองจำนวน 14 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตปริมณฑลและในบริเวณภาคตะวันออก โดยใช้ข้อมูลระหว่างปีงบประมาณ 2544 ถึง 2549 ผลการศึกษาพบว่าเทศบาลนครขนาดใหญ่ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และเทศบาลเมืองที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท มีความอ่อนแอทางการคลังมากกว่าเทศบาลนครหรือเทศบาลเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณรอบๆ หรือตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจหลักหรือพื้นที่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ นอกจากนี้ ยังพบว่าการใช้นโยบายประชานิยมทางการคลัง (fiscal populism) และการขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการต่างส่งผลให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลเกิดความอ่อนแอได้เช่นกัน

เกริ่นนำ

หากคนเรามีความเครียดจากปัญหาต่างๆ ที่เข้ามารุมเร้าได้ฉันใด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ย่อมประสบปัญหาแรงตึงเครียดทางการคลังอันเกิดจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดบริการสาธารณะและการบริหารงานคลังท้องถิ่นได้ฉันนั้น ความสำคัญของการศึกษาเรื่องสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (local fiscal health) จึงอยู่ที่การประเมินว่าท้องถิ่นต่างๆ มีสุขภาพทางการคลังเป็นอย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับภารกิจหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ และมุ่งศึกษาว่าปัจจัยใดส่งผลกระทบในทางลบต่อสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่น ข้อมูลจากการศึกษาในเรื่องดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายหรือมาตรการต่างๆ เพื่อส่งเสริมสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นต่อไป

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้สนับสนุนเงินทุนวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.จรัส สุวรรณมาลา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศาสตราจารย์ ดร. ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้กรุณาอ่านรายงานการวิจัยฉบับนี้และได้ให้คำแนะนำอันมีค่าอย่างยิ่ง ขอเสนอแนะหรือความเห็นที่มีต่อบทความนี้สามารถส่งถึงผู้เขียนได้ที่ weerasak.k@chula.ac.th

² อาจารย์ประจำภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยทั่วไปนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งมีสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งขาดแคลนทรัพยากรทางการคลังสำหรับการจัดบริการสาธารณะในระดับที่เพียงพอกับความคาดหวังของประชาชน ความขาดแคลนดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความตึงเครียดทางการคลัง (fiscal stress) ให้แก่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นตามมา นอกจากนี้ ความตึงเครียดทางการคลังขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอาจเกิดได้จากปัจจัยเชิงนโยบายและปัจจัยเชิงสถาบัน เช่น การกำหนดนโยบายการเงินการคลังที่ขาดความรัดกุม การกำหนดนโยบายจัดบริการสาธารณะที่นำไปสู่การใช้จ่ายอย่างเกินตัว หรือการแสดงบทบาทหน้าที่ของตัวแสดงในระบบการเมืองการปกครองท้องถิ่นที่ไม่เกื้อหนุนต่อการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลัง ดังนั้นเป็นต้น หากปัญหาความตึงเครียดทางการคลังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในระยะยาวแล้วนั้น ย่อมส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนในการจัดบริการสาธารณะ และในที่สุดย่อมส่งผลให้การดำเนินงานเพื่อการบรรลุเป้าหมายของการปกครองท้องถิ่นมีข้อจำกัดตามไปด้วย

บทความชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการนำเสนอถึงแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่น พร้อมกับการนำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นของไทย โดยใช้ข้อมูลจากเทศบาลนครและเทศบาลเมืองจำนวน 14 แห่ง ซึ่งเป็นข้อมูลระหว่างปี พ.ศ.2544 - 2549 และพร้อมกันนี้ ผู้เขียนนำเสนอถึงบทวิเคราะห์ปัจจัยทางการเมืองและการบริหารที่ส่งผลทำให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลเกิดความอ่อนแอ เนื้อหาในตอนท้ายของบทความนำเสนอบทอภิปรายและข้อเสนอที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ตามลำดับ

กรอบแนวคิด: สุขภาพทางการคลังท้องถิ่นคืออะไร และมีความสำคัญอย่างไร?

คุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งในการปกครองตนเองของชุมชนท้องถิ่นคือการมีขีดความสามารถทางทรัพยากรที่เพียงพอสำหรับการดำเนินกิจกรรมสาธารณะด้านต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง หากมนุษย์เรามีขีดความสามารถในการหารายได้ที่เพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพสมตามฐานะได้อย่างยั่งยืน มีเงินเก็บออมไว้ใช้จ่ายตามสมควร และไม่มีภาระหนี้สินล้นพ้นตัวแล้ว ย่อมเป็นชีวิตที่มีความสุขตามหลักการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ฉะนั้นได้กันั้นนั้น หากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการหารายได้ที่เพียงพอกับความจำเป็นในการใช้จ่ายเพื่อการจัดบริการสาธารณะเหมาะสมกับบริบทพื้นฐานของชุมชน และสอดคล้องกับทิศทางของการพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน ย่อมถือเป็นสถานะของการปกครองท้องถิ่นที่พึงประสงค์ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

ในทางทฤษฎีการคลังท้องถิ่น การมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็ง (Local fiscal health) หมายถึงสถานะที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการหารายได้ (*revenue-raising capacity: RRC*) ที่เพียงพอกับความต้องการใช้จ่ายเพื่อการจัดบริการสาธารณะด้านต่างๆ (*expenditure need: EN*)

ได้อย่างต่อเนื่องตามที่ชุมชนท้องถิ่นต้องการ³ โดยทั่วไปนั้น หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งอยู่ในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ มีความเจริญในทางสังคมและเศรษฐกิจ ย่อมมีความต้องการบริการสาธารณะในด้านต่างๆ ในระดับที่สูง ในกรณีเช่นนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ต้องมีขีดความสามารถในการหารายได้ที่สูงขึ้นตามไปด้วย เพื่อให้เพียงพอกับความจำเป็นในการใช้จ่ายที่อยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกัน มิเช่นนั้นแล้ว จะทำให้ท้องถิ่นดังกล่าวประสบปัญหาความตึงเครียดทางการคลัง (fiscal stress) ขึ้นตามมา และในทางกลับกัน ในกรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความต้องการใช้จ่ายอยู่ในระดับต่ำ ภาวะภาษีอากรในชุมชนดังกล่าวก็ควรจะลดต่ำลงเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ประชาชนแบกรับภาระภาษีมากเกินไปจนเกิดความจำเป็นนั่นเอง หากกล่าวโดยย่อแล้วนั้น สภาวะของความเข้มแข็งทางการคลังของท้องถิ่นก็คือ **“หากมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายมาก ก็หาเงินให้มาก หากมีความจำเป็นต้องใช้น้อย ก็หาเงินให้น้อย”** นั่นเอง⁴

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้น การวัดสุขภาพทางการคลังท้องถิ่นมีคุณลักษณะที่สำคัญหลายประการที่ควรขยายความไว้ในที่นี้ ประการแรก สุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นเป็นสภาวะของความสมดุลระหว่างขีดความสามารถในการจัดหารายได้ของท้องถิ่น (RRC) เมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการด้านรายจ่าย (EN) ความเข้มแข็งทางการคลังจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อท้องถิ่นนั้นๆ มีขีดความสามารถในการหารายได้มากเพียงพอสำหรับการจัดบริการสาธารณะตามความต้องการของชุมชน การที่ท้องถิ่นแห่งหนึ่งๆ มีขีดความสามารถในการจัดหารายได้ในระดับสูงอาจมิได้หมายความว่าท้องถิ่นดังกล่าวมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งเสมอไป โดยเฉพาะในกรณีที่ท้องถิ่นแห่งดังกล่าวมีความจำเป็นในการใช้จ่ายที่สูงเกินกว่าขีดความสามารถในการจัดหารายได้ที่มีอยู่ และในทางกลับกัน ท้องถิ่นที่มีขีดความสามารถในการหารายได้ในระดับต่ำอาจมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งได้ถ้าหากว่าท้องถิ่นแห่งนั้นๆ มีความต้องการในการใช้ทรัพยากรในระดับที่ต่ำกว่าขีดความสามารถในการหารายได้ที่เป็นอยู่

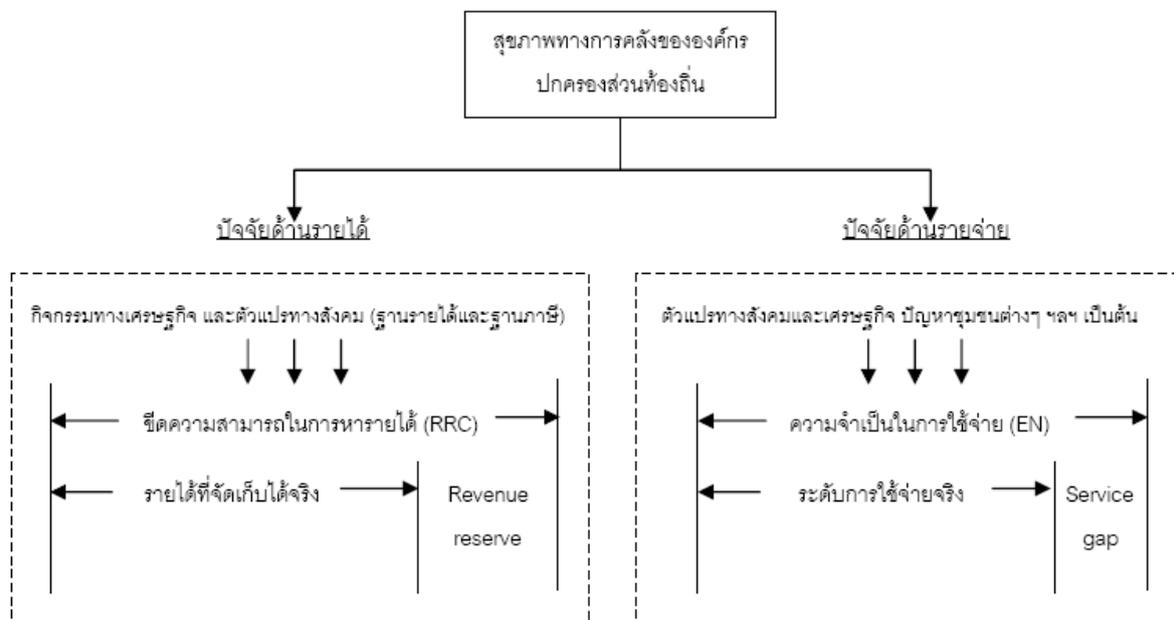
ประการต่อมา การวัดสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นประกอบไปด้วยการวิเคราะห์ในระบบสองขา ซึ่งได้แก่การวิเคราะห์ถึงระดับรายได้ที่ท้องถิ่นสามารถจัดเก็บได้ (potential revenue) และระดับรายจ่ายที่จำเป็น (essential spending level) ซึ่งมีความหมายแตกต่างกันไปจากรายได้จริงที่ท้องถิ่นจัดเก็บได้ (actual revenue) และแตกต่างกันไปจากการใช้จ่ายจริงที่เกิดขึ้น (actual expenditure) ตามลำดับ โดยปกติ ขีดความสามารถในการจัดหารายได้หรือระดับรายจ่ายที่จำเป็นของท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ชุมชนท้องถิ่นที่มีประชากรในวัยพึ่งพา (เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี และผู้มีอายุเกินกว่า 60 ปี) ในสัดส่วนที่สูง มักจะมีความจำเป็นในการใช้จ่ายเพื่อการจัด

³ คำนิยามข้างต้นประมวลจาก ACIR (1962, p.3); Ladd & Yinger (1989, p.8); Miller (2001, p.54); และ Yilmaz et al (2006, p.1-2)

⁴ ทั้งนี้พึงสังเกตว่า ผู้เขียนใช้คำว่า “หากจำเป็นต้องใช้จ่ายมาก ก็หาให้มาก หากจำเป็นต้องใช้น้อย ก็หาให้น้อย” ซึ่งมีความหมายแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับแนวคิดที่ว่า “มีมากใช้มาก มีน้อยใช้น้อย” ซึ่งเป็นแนวคิดการรักษาวินัยทางการคลังแบบดั้งเดิม ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดแบบดั้งเดิมมีข้อจำกัดหลายประการที่นำไปสู่การขาดความกระตือรือร้นทางการคลังและการบริหารจัดการ ขาดความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน และอยู่บนสมมติฐานที่ไม่สอดคล้องกับสภาพการเมืองท้องถิ่น รายละเอียดเพิ่มเติมอ่านได้จากงานของผู้เขียนก่อนหน้านี้นี้ (วีระศักดิ์ เครือเทพ 2550ข)

สวัสดิการสังคมและการศึกษาของท้องถิ่นที่เพิ่มสูงขึ้น หรือในทางกลับกัน ท้องถิ่นที่มีสถานประกอบการหรือโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก ย่อมหมายถึงการมีขีดความสามารถในการหารายได้ของท้องถิ่นที่สูงขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นเป็นต้น ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชน ขีดความสามารถในการจัดหารายได้ (RRC) และระดับรายจ่ายที่จำเป็น (EN) ของท้องถิ่นแสดงดังแผนภาพที่ 1 ต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์สุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ที่มา: ปรับปรุงจาก Berne and Schramm (1986) และ Miller (2001)

จากแผนภาพดังกล่าว ความสมดุลระหว่างปัจจัยด้านรายได้และด้านรายจ่ายจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นโดยตรง กล่าวคือ ท้องถิ่นที่มีขีดความสามารถในการจัดหารายได้ที่สมดุลกับหรือสูงกว่าระดับรายจ่ายที่จำเป็น ถือได้ว่าเป็นท้องถิ่นที่มีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็ง (fiscally healthy) แต่เมื่อใดก็ตามที่ระดับรายจ่ายที่จำเป็นสูงกว่าขีดความสามารถในการหารายได้ของท้องถิ่นแล้ว นั่น ถือได้ว่าท้องถิ่นแห่งนั้นประสบกับสภาวะแรงกดดันทางการคลัง (fiscal stress) หรือมีสุขภาพทางการคลังที่อ่อนแอ (fiscally weak) นั่นเอง

พึงสังเกตว่า การใช้ข้อมูลขีดความสามารถในการหารายได้ (RRC) และระดับรายจ่ายที่จำเป็น (EN) ในการวิเคราะห์สุขภาพทางการคลัง แทนที่จะใช้ข้อมูลระดับรายได้จริง (AR) เปรียบเทียบกับระดับรายจ่ายจริง (AE) นั้น ก็เพื่อให้ผลการวิเคราะห์สามารถสะท้อนถึงปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นโดยตรง และปลอดภัยจากการบิดเบือนของผลการวิเคราะห์ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากปัจจัยทางการเมืองและการบริหารในระดับท้องถิ่น ทั้งนี้ การวิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวมีความจำเป็นอย่างน้อย 2

ประการ ประการแรก การวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางการคลังที่รวมอิทธิพลของปัจจัยทางการเมืองและการบริหาร ย่อมมีอาจให้ข้อมูลสุขภาพทางการคลังที่แท้จริงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้แต่อย่างใด ยกตัวอย่างเช่น ท้องถิ่นอาจไม่จัดบริการสาธารณะให้เพียงพอกับความจำเป็นเพื่อให้สุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นดูเสมือนหนึ่งว่ามีความเข้มแข็ง ในกรณีเช่นนี้ ตัวเลขระดับรายจ่ายจริง (AE) ย่อมต่ำกว่าระดับรายจ่ายที่จำเป็น (EN) นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์สุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นโดยการประเมินจากขีดความสามารถในการหารายได้ (RRC) และระดับรายจ่ายที่จำเป็น (EN) จะให้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือสูงกว่า

ประการต่อมา การทำความเข้าใจถึงสุขภาพทางการคลังที่แท้จริงของท้องถิ่นนั้นจะทำให้เรามองเห็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนนโยบายทางการเมืองและ/หรือการบริหาร (ซึ่งเป็นตัวแปรที่อยู่ภายใต้การควบคุมของท้องถิ่น) เพื่อการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังได้ ฉะนั้น หากเรามีได้แยกปัจจัยทางการเมืองและ/หรือการบริหารออกจากการวิเคราะห์แล้ว จะทำให้เราไม่สามารถทราบได้อย่างชัดเจนว่าสุขภาพทางการคลังที่เป็นอยู่นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น หรือเกิดขึ้นเนื่องมาจากปัจจัยทางการเมืองและการบริหารที่สามารถควบคุมได้ ความไม่ชัดเจนในการวิเคราะห์ดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่องทำให้เราไม่สามารถกำหนดแนวทางในการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังที่เหมาะสมกับสภาพข้อเท็จจริงได้แต่ประการใด

นอกจากนี้ การวิเคราะห์สุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นมีความแตกต่างไปจากการวิเคราะห์ความสมดุลของงบประมาณ (budgetary balance) ในกรณีที่ท้องถิ่นสามารถจัดทำงบประมาณแบบสมดุลหรือเกินดุลได้นั้นเรียกได้ว่ามีความเข้มแข็งทางด้านงบประมาณ ส่วนในกรณีที่ท้องถิ่นประสบปัญหาที่ไม่สามารถจัดทำงบประมาณแบบสมดุลได้เรียกว่ามีแรงกดดันทางด้านงบประมาณ (budgetary stress)⁵ การที่ท้องถิ่นมีงบประมาณแบบสมดุลอาจมิได้หมายความว่าว่างงบประมาณที่จัดทำขึ้นนั้นจะสอดคล้องหรือเพียงพอกับความต้องการบริการสาธารณะของชุมชนเสมอไป การมีงบประมาณแบบสมดุลอาจเกิดได้จากการประมาณการรายได้ให้สูงเกินความเป็นจริง หรืออาจจากการปรับลด/ตัดทอนแผนการใช้จ่ายให้อยู่ภายใต้วงเงินประมาณการรายได้ ซึ่งถึงแม้ว่าแผนรายจ่ายเหล่านั้นจะเป็นที่ต้องการของประชาชนเป็นอย่างมากก็ตาม ฯลฯ ในท้ายที่สุด แผนรายจ่ายดังที่ปรากฏในเอกสารงบประมาณจึงอาจมิใช่ระดับการจัดบริการสาธารณะที่เหมาะสมเมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการของชุมชน แต่กลับเป็นแผนการใช้จ่ายที่ขึ้นอยู่กับระดับรายได้ที่มีอยู่หรือรายได้ที่จะจัดเก็บได้จริง การวิเคราะห์ที่อิงอยู่กับกรอบเงินงบประมาณแบบดั้งเดิมจึงมีลักษณะของการ “มีมากใช้มาก มีน้อยใช้น้อย” ซึ่งก่อให้เกิดสภาวะของการบริหารงานคลังท้องถิ่นตามยถากรรมนั่นเอง

⁵ นักวิชาการกลุ่มแรกๆ ที่แยกแยะความแตกต่างดังกล่าวได้แก่ Bradbury et al. (1984), Ladd and Yinger (1989) เป็นต้น

ทำไมการศึกษาเรื่องสุขภาพทางการคลังถึงมีความสำคัญ? จำเป็นต้องศึกษาหรือไม่? และหลังจากที่ได้วิเคราะห์สุขภาพทางการคลังไปแล้ว องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะได้ประโยชน์อะไรหรือข้อมูลผลการวิเคราะห์ต่างๆ จะนำไปใช้ประโยชน์เช่นใด? ผู้เขียนมีคำอธิบายโดยย่อดังต่อไปนี้

1. การวัดสุขภาพทางการคลังท้องถิ่นทำให้ประเมินได้ว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้มากน้อยเพียงใด ดังที่ทราบกันทั่วไปว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง วัดอุปสงค์หลักประการหนึ่งของการปกครองท้องถิ่นก็คือการที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีขีดความสามารถทางการคลังในระดับที่เพียงพอต่อการจัดบริการสาธารณะในด้านต่างๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน คำถามหลักในเรื่องนี้ก็คือเราจะทราบได้อย่างไรว่าความต้องการของประชาชนได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ?

ในการนี้ การวัดสุขภาพทางการคลังเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยในการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างท้องถิ่นแห่งต่างๆ (comparative measurement) ว่าท้องถิ่นแต่ละแห่งมีระดับความต้องการบริการสาธารณะมากน้อยเพียงใด หลักการวิเคราะห์นี้อยู่บนสมมติฐานว่าสภาพบริบทพื้นฐานและปัญหาด้านต่างๆ ของแต่ละชุมชนนั้น ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความต้องการบริการสาธารณะจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น การวัดสุขภาพทางการคลังคือการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบว่าปัจจัยต่างๆ ภายในชุมชนแต่ละแห่งที่ศึกษาเปรียบเทียบนั้นส่งผลต่อความต้องการบริการสาธารณะของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ เป็นเช่นใดนั่นเอง (ข้อมูลดังกล่าวก็คือระดับรายจ่ายที่จำเป็น หรือ Expenditure Need [EN])

2. การวัดสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นช่วยให้มีข้อมูลประกอบการกำหนดแผนการจัดบริการสาธารณะควบคู่ไปกับการวางแผนทางการเงินการคลัง โดยทั่วไปนั้น หากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นขาดข้อมูลที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นว่าแผนการดำเนินงานด้านต่างๆ จะสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงหรือไม่ หรือไม่ทราบว่า จะมีทรัพยากรเพียงพอหรือไม่นั้น แผนงานที่จัดทำขึ้นย่อมเป็นเพียง “แผนงานบนกระดาษที่อาจดูสวยหรู แต่กินไม่ได้” การวัดสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นย่อมช่วยให้มีข้อมูลเพิ่มเติมว่าท้องถิ่นแห่งนั้นๆ มีขีดความสามารถทางทรัพยากรมากเพียงใด (ซึ่งจะได้มากจากการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการหารายได้ หรือ Revenue-Raising Capacity [RRC]) และเป็นขีดความสามารถทางด้านรายได้ที่เพียงพอกับความจำเป็นด้านรายจ่ายขั้น (EN) ดังที่ได้วิเคราะห์ในขั้นต้นก่อนหน้านี้หรือไม่ ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวย่อมช่วยให้ผู้บริหารท้องถิ่นประเมินได้ว่าจำเป็นต้องเพิ่มระดับความพยายามในการเก็บภาษี (tax effort) มากขึ้นหรือน้อยลงเพียงใดเพื่อให้เพียงพอกับระดับรายจ่ายที่จำเป็นของท้องถิ่น ดังนี้ เป็นต้น

3. การประเมินผลกระทบทางการคลังและการจัดบริการสาธารณะของท้องถิ่นในช่วงของการกระจายอำนาจในระยะเปลี่ยนผ่านเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นยิ่งในขณะนี้ การกระจายอำนาจที่ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ มีภารกิจรับผิดชอบและมีทรัพยากรทางการคลังเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก หลายฝ่ายให้ความสนใจว่าชุมชนท้องถิ่นต่างๆ จะสามารถจัดบริการสาธารณะตามที่ได้รับ

มอบหมายได้มากนักน้อยเพียงใด การดำเนินภารกิจเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนชุมชนมีความเพียงพอและความยั่งยืนทางการเงินการคลังหรือไม่ และที่สำคัญ องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งมีขีดความสามารถทางการเงินการคลังสำหรับการจัดบริการสาธารณะในระดับที่แตกต่างกันหรือไม่อย่างไร การวัดสุขภาพทางการเงินการคลังย่อมช่วยตอบคำถามต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น และยังช่วยประเมินได้ว่าการกระจายอำนาจส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพทางการเงินการคลังขององค์กรท้องถิ่นแต่ละแห่งไปเช่นใด ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ การวัดสุขภาพทางการเงินการคลังของท้องถิ่นช่วยให้มีข้อมูลสำหรับใช้ในการพิจารณาหรือทบทวนว่าการจัดสรรรายได้และภารกิจระหว่างรัฐบาลกับท้องถิ่นเหมาะสมมากน้อยเพียงใด การส่งเสริมขีดความสามารถทางการเงินการคลังของท้องถิ่นในระยะเปลี่ยนผ่านเป็นไปด้วยความเรียบร้อยหรือไม่เพียงใด และช่วยประเมินได้ว่าการกำหนดนโยบายการให้ความช่วยเหลือทางการเงินการคลังแก่ท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมาเหมาะสมมากน้อยเพียงใด ข้อมูลต่างๆ ดังกล่าวสามารถนำไปสู่การออกแบบระบบเงินอุดหนุนหรือเงินโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นได้ต่อไป

สุขภาพทางการเงินการคลังของเทศบาลนครและเทศบาลเมือง (พ.ศ.2544 – 2549)

ผู้เขียนได้ดำเนินการวิจัยเรื่องการวัดสุขภาพทางการเงินการคลังของเทศบาลระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2544 - 2549 จากเทศบาลนครและเทศบาลเมืองในภูมิภาคตะวันออกเฉียงและบริเวณรอบกรุงเทพมหานคร จำนวน 14 แห่ง ซึ่งแสดง ดังตารางที่ 1 ข้างล่างนี้ สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยและการเลือกกลุ่มตัวอย่างอ่านได้จากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ของผู้เขียนก่อนหน้านี้ (วีระศักดิ์ เครือเทพ 2551ก) ผลการวิเคราะห์จากข้อมูลพื้นฐานของท้องถิ่นและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและปฏิบัติงานของเทศบาลที่ได้ศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงแนวปฏิบัติด้านการบริหารการเงินการคลังและสุขภาพทางการเงินการคลังของเทศบาลที่ศึกษาดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การจำแนกประเภทของเมืองที่ได้ศึกษา (ข้อมูลปี 2549)

[1] ประเภทของเมือง	[2] เมืองที่จัดอยู่ใน กลุ่ม	[3] กิจกรรมหลักทาง เศรษฐกิจ	[4] จำนวน ประชากร เฉลี่ย (ความ หนาแน่น ต่อ ตร.กม.)	[5] รายได้จาก ภาษีท้องถิ่น เฉลี่ยต่อ ประชากร (บาท)	[6] เงิน อุดหนุน เฉลี่ยต่อ ประชากร (บาท)	[7] รายจ่าย ทั้งหมด/ต่อ ประชากร (รายจ่าย ดำเนินการ/ ประชากร) (บาท)
1. Urban City: เป็นเมืองใหญ่ และมีความเป็น เมืองระดับสูง มี	นนทบุรี ปากเกร็ด และ นครปฐม (3 เมือง)	พาณิชย์กรรม (ค้า ส่ง, ค้าปลีก) ธุรกิจบริการ พื้นที่ ส่วนราชการ และ	167,464 (5,256)	3,417.1	2,158.6	4,090.4 (2,765.2)
2. Suburban City: มีความเจริญและ มีความเป็นเมือง สูง มีที่ตั้งใกล้กับ พื้นที่อุตสาหกรรม ขนาดใหญ่/พื้นที่ เศรษฐกิจ	ฉะเชิงเทรา ปทุมธานี ระยอง สมุทรสาคร และ สมุทรปราการ (5 เมือง)	พาณิชย์กรรม (ค้า ส่ง, ค้าปลีก) ธุรกิจบริการ อุตสาหกรรม ขนาดเล็ก-กลาง	55,269 (4,436)	3,827.2	3,076.7	6,219.8 (3,843.0)
3. Semi-rural City: เมืองกึ่ง ชนบท เป็นพื้นที่ พำนักอาศัย	บางบัวทอง กระทุ่มแบน พนัสนิคม และ ปราจีนบุรี (4 เมือง)	พาณิชย์กรรม (ค้า ปลีก) เกษตรกรรม/ กิจการ อุตสาหกรรมที่ ต่อเนื่องกับ การเกษตร	18,722 (4,482)	3,620.1	5,397.3	7,148.1 (4,754.3)
4. Industry- based City: เป็น พื้นที่เศรษฐกิจ หรืออุตสาหกรรม หลักขนาดใหญ่	มาบตาพุด และ เมืองพัทยา (2 เมือง)	เมืองท่องเที่ยว อุตสาหกรรม ท่องเที่ยว การ บริการ พาณิชย กรรมขนาดใหญ่ อุตสาหกรรม ผลิตขนาดใหญ่	70,438 (364)	10,798.5	9,075.5	16,334.4 (6,068.6)

[1] ประเภทของเมือง	[2] เมืองที่จัดอยู่ใน กลุ่ม	[3] กิจกรรมหลักทาง เศรษฐกิจ	[4] จำนวน ประชากร เฉลี่ย (ความ หนาแน่น ต่อ ตร.กม.)	[5] รายได้จาก ภาษีท้องถิ่น เฉลี่ยต่อ ประชากร (บาท)	[6] เงิน อุดหนุน เฉลี่ยต่อ ประชากร (บาท)	[7] รายจ่าย ทั้งหมด/ต่อ ประชากร (รายจ่าย ดำเนินการ/ ประชากร) (บาท)
		(ปิโตรเคมี เหล็ก พลาสติก ฯลฯ)				

ที่มา: ข้อมูลจากเทศบาลแต่ละแห่งที่ศึกษา ตัวเลขรายได้และรายจ่ายคำนวณโดยผู้เขียน ขนาดประชากรเฉลี่ยเป็นค่ามัธยฐาน (median)

1. เทศบาลนิยมใช้ความหมายของสุขภาพทางการคลังท้องถิ่นแบบดั้งเดิม กล่าวคือผู้บริหารเทศบาลส่วนใหญ่มองว่าการมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งคือการมีรายได้เหนือกว่ารายจ่ายในการจัดทำงบประมาณแบบปีต่อปี ไม่มีการจัดทำงบประมาณแบบขาดดุล ไม่เน้นการก่อกั้นผูกพันในระยะยาว และควรมีเงินสะสมในระดับสูง แนวคิดต่างๆ ดังกล่าวสะท้อนถึงวิถีคิดในการรักษาวินัยทางการคลังตามความหมายแบบดั้งเดิม (conventional fiscal discipline) ที่เน้นการใช้รายได้เป็นตัวกำหนดรายจ่ายแบบปีต่อปี ซึ่งอยู่บนฐานคิดแบบ “มีมากใช้มาก ถ้ามีน้อยก็ใช้น้อย” ข้อสังเกตที่สำคัญก็คือ ไม่ปรากฏอย่างชัดเจนว่ามีเทศบาลใดใช้แนวคิดที่ว่า “หากจำเป็นต้องใช้จ่ายมาก ก็หาเงินให้มาก และหากจำเป็นต้องใช้น้อย ก็หาเงินให้น้อย” ซึ่งเป็นความหมายของการมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งซึ่งต่างไปจากความหมายแบบดั้งเดิม วิถีคิดดั้งเดิมมักนำไปสู่สถานะของ (1) การขาดความกระตือรือร้นในการบริหารจัดการ ก่อให้เกิดสถานะของการบริหารงานท้องถิ่นตามแนวปฏิบัติเดิมๆ ที่ผ่านมา (incrementalism) (2) การจัดบริการสาธารณะที่เกิดขึ้นจากกลไกภายในส่วนราชการ (organization captivity) โดยอาจมิได้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนหรือสภาพปัญหาต่างๆ ในท้องถิ่นมากนัก และ (3) การขาดความพยายามในการจัดเก็บภาษีและ/หรือการพัฒนารายได้ใหม่ๆ เพื่อให้เพียงพอกับความต้องการด้านรายจ่าย

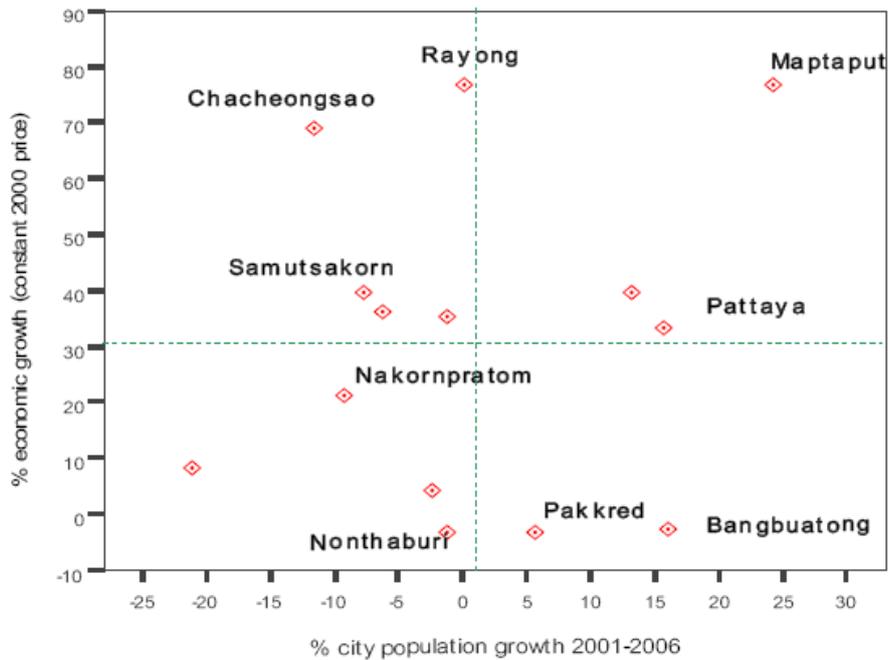
2. การบริหารงานคลังของเทศบาลยังขาดความเชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมภายนอกกับการวางแผนประมาณการรายได้และการจัดทำแผนรายจ่าย การวิจัยของผู้เขียนพบว่า มีเทศบาลจำนวนไม่มากนักที่นำปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชากรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดทำแผนการจัดเก็บรายได้

และแผนรายจ่าย อันส่งผลให้เทศบาลไม่สามารถประเมินได้อย่างชัดเจนว่าขีดความสามารถในการหารายได้ท้องถิ่นที่แท้จริงและระดับรายจ่ายที่จำเป็นของเทศบาลควรเป็นเท่าใด กลไกระบบราชการในระดับท้องถิ่นจึงมีแนวโน้มที่จะทำงานในระบบปิด (closed model) และขาดการปรับตัวที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น

3. เทศบาลส่วนใหญ่ยังไม่สนใจการพัฒนาการจัดเก็บรายได้ท้องถิ่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่าเทศบาลส่วนใหญ่ยังมิได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการจัดเก็บรายได้ท้องถิ่นมากนัก ซึ่งมีสาเหตุได้จากปัจจัยหลายประการ ในด้านหนึ่ง ความไม่ตั้งใจในการบริหารจัดการจัดเก็บรายได้ท้องถิ่นเป็นผลมาจากนโยบายของฝ่ายการเมืองในระดับท้องถิ่นและเป็นผลมาจากการมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่ต้องการให้ภาระภาษีท้องถิ่นที่ตกอยู่กับประชาชนอยู่ในระดับที่สูงเกินไป นอกจากนี้ เทศบาลหลายแห่งไม่ส่งเสริมการปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของระบบบริหารจัดการภาษีท้องถิ่น เช่น การไม่พัฒนาวิธีการประมาณการรายได้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง หรือแม้แต่การใช้อัตราภาษี (ค่าเช่ารายปี ราคาประเมิน ฯลฯ) ที่บังคับใช้มาเป็นเวลานาน ฯลฯ ทั้งนี้ ข้อมูลจากการวิจัยพบว่าเทศบาลจำนวนมากกว่าร้อยละ 80 ของเทศบาลที่ได้ศึกษายังคงใช้อัตราภาษีโรงเรือนและที่ดินที่ได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.2543 ต่อเนื่องมาถึงปี พ.ศ.2549 และมีเทศบาลจำนวนมากกว่าร้อยละ 60 ได้ใช้อัตราภาษีฯ ที่ได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ก่อนปี 2538

4. สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของเทศบาลที่ศึกษามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน และส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาลต่างๆ แตกต่างกันอย่างออกไป แผนภาพที่ 2 ชี้ให้เห็นว่าเทศบาลทั้ง 14 แห่งมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยตั้งแต่ปี 2544 ถึงปี 2549 ประมาณร้อยละ 30.8 (อัตราที่แท้จริง) ในขณะที่อัตราการขยายตัวของประชากรโดยเฉลี่ยในช่วงเวลาเดียวกันเท่ากับร้อยละ 1.0 และเมื่อใช้ค่าเฉลี่ยอัตราการขยายตัวทั้งสองในการจัดกลุ่มของเมืองที่ศึกษาทั้ง 14 แห่ง เราสามารถจัดกลุ่มเมืองต่างๆ ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ มุมล่างขวามือชี้ให้เห็นว่าเมืองดังกล่าวมีอัตราการขยายตัวของประชากรสูงกว่าค่าเฉลี่ย ในขณะที่อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของเทศบาลที่ศึกษา มุมบนด้านซ้ายมือหมายถึงเมืองดังกล่าวมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูงกว่าค่าเฉลี่ยในขณะที่อัตราการขยายตัวของประชากรต่ำกว่าค่าเฉลี่ย และมีแนวโน้มที่อัตราการขยายตัวของประชากรติดลบ ดังนี้เป็นต้น

แผนภาพที่ 2 อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจและประชากรของเทศบาล ระหว่างปี 2544 ถึง 2549

จากแผนภาพดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเมืองที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับที่น่าเป็นห่วง ได้แก่เมืองปากเกร็ด (นนทบุรี) และเมืองบางบัวทอง (นนทบุรี) (มุมล่างด้านขวาในแผนภาพ) เมืองทั้งสองแห่งประสบกับสภาวะเศรษฐกิจซบเซาในช่วงระยะเวลาที่ศึกษา (อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจประมาณร้อยละ -3.2 และ -2.9 ตามลำดับ) ในขณะที่ประชากรของเมืองทั้งสองแห่งมีอัตราการขยายตัวในสัดส่วนที่สูงถึงร้อยละ 5.7 และ 16.0 ตามลำดับ (และยังเป็นอัตราที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยการเจริญเติบโตของประชากรของประเทศอีกด้วย) เมื่อพิจารณาจากลักษณะของเมืองทั้งสองแห่งดังกล่าวที่เป็นย่านที่พักอาศัยและตั้งอยู่รอบเขตกรุงเทพมหานคร ข้อมูลอัตราการขยายตัวของประชากรในสัดส่วนที่สูงกว่าอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการอพยพเข้าของประชากรในกลุ่มที่อาจมิได้ก่อให้เกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจมากเท่าใดนัก เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ หรือประชากรกลุ่มยากจน เป็นต้น⁶ ลักษณะพื้นฐานของเมืองในทางเศรษฐกิจและประชากรดังกล่าวจึงอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางการคลังของเมืองทั้งสองแห่งนี้ได้ไม่มากนัก กล่าวคือการอพยพเข้าของประชากรในเมืองทั้งสองแห่งนี้ อาจส่งผลกระทบต่อแรงกดดันด้านรายจ่ายต่อเทศบาลเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ไม่สามารถสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนที่จะช่วยให้เกิดการขยายตัวของฐานภาษีท้องถิ่นแต่อย่างใด ทั้งนี้

⁶ ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปลัดเทศบาลเมืองบางบัวทองยืนยันถึงข้อสังเกตดังกล่าวข้างต้น ปลัดเทศบาลเมืองบางบัวทองกล่าวว่าในกรณีของเมืองบางบัวทองนั้น มีสัดส่วนของประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นมากในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งมักเป็นบุคคลผู้ที่เกษียณอายุการทำงานจากพื้นที่กรุงเทพมหานครและได้อพยพมาใช้ชีวิตบั้นปลายในเมืองบางบัวทองนั่นเอง

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและประชากรที่มีต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาลจะได้รับการพิจารณาในลำดับต่อไป

ในทางกลับกัน เมืองระยองและเมืองฉะเชิงเทรา (มุมมองด้านซ้ายในแผนภาพ) ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ติดกับพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของประเทศ มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในสัดส่วนที่สูงมาก ในขณะที่อัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรในเมืองทั้งสองเพิ่มขึ้นไม่มากนัก (ร้อยละ 0.16 ในเมืองระยอง และร้อยละ -11.6 ในเมืองฉะเชิงเทรา) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเมืองทั้งสองแห่งมีศักยภาพพื้นฐานด้านเศรษฐกิจในระดับที่ดีเมื่อเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร และในทำนองเดียวกัน แผนภาพที่ 2 ยังชี้ให้เห็นอีกว่าเมืองมาบตาพุด (ระยอง) และเมืองพัทยา (ชลบุรี) ซึ่งเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมหนัก และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการตามลำดับ มีศักยภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งมากกว่าเมืองอื่นๆ ที่ได้ศึกษา ซึ่งสามารถส่งผลเกื้อกูลต่อศักยภาพทางการคลังของเทศบาลได้โดยตรง (ทั้งนี้ จะอภิปรายในลำดับต่อไป)

5. ดัชนีต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะ (Public Service Cost Index) ของเมืองในกลุ่มต่างๆ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยทั่วไปนั้น ระดับต้นทุนการผลิตสินค้าบริการสาธารณะในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันออกไปเนื่องจากขนาดของการจัดบริการสาธารณะตามขนาดของชุมชนท้องถิ่น ระดับต้นทุนปัจจัยการผลิต และความยากง่ายในการดำเนินการมีความแตกต่างกันตามแต่ละสภาพพื้นฐานของชุมชน ดังนั้นเป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ย่อมส่งผลให้ต้นทุนการจัดบริการสาธารณะของท้องถิ่นแต่ละแห่งแตกต่างกันตามไปด้วย ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นสองแห่งที่แม้ว่าจะมีระดับความต้องการบริการสาธารณะที่ใกล้เคียงกัน อาจต้องการทรัพยากรสำหรับใช้ในการดำเนินการที่แตกต่างได้ ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากการมีต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะที่แตกต่างกันนั่นเอง ข้อมูลในตารางที่ 2 แสดงดัชนีต้นทุนการจัดบริการสาธารณะของเทศบาลกลุ่มต่างๆ ที่ได้ศึกษาในครั้งนี้ ค่าดัชนีดังกล่าวมีค่าฐานเท่ากับ 100.0 ซึ่งหมายถึงระดับต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะตามปกติ ส่วนค่าดัชนีที่สูงเกินกว่านั้นหมายถึงการมีส่วนร่วมต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะที่เพิ่มสูงขึ้นนั่นเอง

ตารางที่ 2 ดัชนีต้นทุนการจัดบริการสาธารณะและระดับรายจ่ายที่จำเป็นของเทศบาล

กลุ่มของเมืองที่ศึกษา	ดัชนีต้นทุนการจัดบริการสาธารณะ ปี 2549					
	ความปลอดภัยในชุมชน	การศึกษา	สาธารณสุข	การเคหะและชุมชน	สวัสดิการสังคม	บริหารทั่วไป
1. ชุมชนเมืองใหญ่	208.1	109.9	160.4	193.5	161.2	184.9
2. ชุมชนรอบพื้นที่อุตสาหกรรม	68.5	71.5	78.9	49.6	86.3	60.1
3. ชุมชนกึ่งชนบท	86.5	88.8	71.7	67.7	81.4	61.6
4. ชุมชนอุตสาหกรรม	106.6	149.8	127.4	131.1	129.5	134.6
ค่าเฉลี่ย (mean)	110.7	96.4	103.5	99.5	109.1	100.7
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	70.9	36.3	49.8	74.1	43.5	67.5
ค่าต่ำสุด (Min)	27.2	41.5	54.2	12.4	60.9	22.2
ค่าสูงสุด (Max)	304.2	197.6	240.5	288.7	207.0	248.5

หมายเหตุ ค่าดัชนีมีฐานเท่ากับ 100.0 ซึ่งสะท้อนถึงระดับต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะในระดับปกติ

ข้อมูลตารางที่ 2 ช่างต้นสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างขนาดของเมือง (พิจารณาจากจำนวนประชากร) และดัชนีต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะในเชิงเปรียบเทียบ กล่าวคือ เมืองขนาดใหญ่ (กลุ่มที่ 1) มีระดับต้นทุนในการจัดบริการสาธารณะในด้านต่างๆ ที่สูงกว่าเมืองอื่นๆ โดยทั่วไป (ยกเว้นด้านการศึกษา)⁷ ในทำนองเดียวกัน เมืองอุตสาหกรรมในกลุ่มที่ 4 มีต้นทุนการจัดบริการสาธารณะโดยเฉลี่ยในระดับสูงเช่นกัน สาเหตุสำคัญอาจเป็นเพราะเมืองต่างๆ เหล่านี้มีขนาดและความซับซ้อนของการจัดบริการสาธารณะที่มากกว่าเมืองอื่นๆ โดยทั่วไป หรืออาจเป็นเพราะความหนาแน่นของประชากรซึ่งส่งผลให้มีความยากลำบากหรือความซับซ้อนของการจัดบริการสาธารณะเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้ดัชนีต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะสูงกว่าเมืองอื่นๆ โดยเฉลี่ยนั่นเอง ในทางกลับกัน เมืองกลุ่มที่ 2 และ 4 มีระดับต้นทุนเฉลี่ยในการจัดบริการสาธารณะต่ำกว่าโดยเปรียบเทียบ แนนอนว่าระดับต้นทุนการผลิตบริการสาธารณะเหล่านี้ย่อมส่งผลโดยตรงต่อระดับความจำเป็นด้านรายจ่ายของเทศบาล (expenditure need) และย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นไม่มากนักน้อย ทั้งนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอในลำดับถัดไป

6. สุขภาพทางการคลังของเทศบาลในกลุ่มต่างๆ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ เทศบาลขนาดใหญ่ (กลุ่มที่ 1) และเทศบาลในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (กลุ่มที่ 3) มีสุขภาพทางการคลังที่อ่อนแอกว่าเทศบาลอื่นๆ เทศบาลในพื้นที่เศรษฐกิจ/อุตสาหกรรม (กลุ่มที่ 4) มีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งกว่า

⁷ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในเมืองเหล่านี้มีโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เมืองใหญ่เหล่านี้จึงอาจมิได้มีภาระในการจัดบริการด้านการศึกษาเท่าใดนักก็เป็นได้

เทศบาลอื่นๆ ข้อมูลในตารางที่ 3 แสดงถึงระดับศักยภาพด้านรายได้ ระดับความจำเป็นด้านรายจ่าย และระดับสุขภาพทางการคลังของเทศบาลที่ศึกษาทั้ง 4 กลุ่ม ทั้งนี้ ค่าดัชนีสุขภาพทางการคลัง หรือ Fiscal Health Index (FHI) คำนวณได้จาก $[(RRC - EN) / RRC * 100]$ ค่าดัชนี FHI มีฐานเท่ากับศูนย์ ค่าดัชนีที่เป็นบวกหมายถึงการมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็ง ส่วนค่าดัชนีที่เป็นลบหมายถึงการมีสุขภาพทางการคลังที่อ่อนแอ (ที่มาของข้อมูลในตารางที่ 3 อ่านได้จาก วีระศักดิ์ เครือเทพ 2551ก)

ตารางที่ 3 สุขภาพทางการคลังของเทศบาล พ.ศ. 2544 และ พ.ศ.2549

เมืองที่ศึกษา	RRC (บาท/ประชากร)		EN (บาท/ประชากร)		FHI	
	2549	2544	2549	2544	2549	2544
1. ชุมชนเมืองใหญ่	3,457.5	1,322.4	4,734.8	2,807.0	-39.8	-182.3
2. ชุมชนรอบพื้นที่อุตสาหกรรม	3,589.6	1,291.8	3,104.0	1,073.0	14.7	17.1
3. ชุมชนกึ่งชนบท	3,028.0	1,234.4	3,866.0	1,172.4	-29.5	-5.8
4. ชุมชนอุตสาหกรรม	8,601.1	5,991.7	6,642.3	3,986.6	24.3	36.0
ค่าเฉลี่ย (mean)	4,200.5	2,008.7	4,200.5	2,008.7	-6.6	-33.4
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	2,032.1	1,824.2	1,761.8	1,660.7	40.9	126.3
ค่าต่ำสุด (Min)	2,578.9	613.1	1,704.6	463.9	-102.6	-301.6
ค่าสูงสุด (Max)	9,435.3	6,566.2	8,602.1	5,947.6	39.7	62.6

หมายเหตุ RRC หมายถึงขีดความสามารถในการหารายได้ของเทศบาล ส่วน EN หมายถึงระดับรายจ่ายที่จำเป็นของเทศบาล FHI คือดัชนีวัดสุขภาพทางการคลังของเทศบาล ซึ่งคำนวณได้จาก $[(RRC - EN) / RRC * 100]$ ทั้งนี้ค่าดัชนี FHI มีฐานเท่ากับศูนย์ ค่าดัชนีที่เป็นบวกหมายถึงการมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็ง ส่วนค่าดัชนีที่เป็นลบหมายถึงการมีสุขภาพทางการคลังที่อ่อนแอ

ข้อมูลตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าเทศบาลในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ (กลุ่มที่ 1) และเทศบาลในชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท (กลุ่มที่ 3) มีสุขภาพทางการคลังที่ค่อนข้างอ่อนแอเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ย ในปี 2549 เทศบาลทั้งสองกลุ่มนี้ขาดแคลนขีดความสามารถทางด้านทรัพยากรถึงร้อยละ 30 - 40 ของระดับรายจ่ายที่จำเป็นในการจัดบริการสาธารณะตามที่ประชาชนคาดหวัง ในทางกลับกัน เทศบาลในเมืองอุตสาหกรรม (กลุ่มที่ 4) มีทรัพยากรสูงกว่าความต้องการในการจัดบริการสาธารณะ และจัดได้ว่ามีสุขภาพทางการคลังที่มีความเข้มแข็งในบรรดาเทศบาลทั้ง 4 กลุ่มที่ได้ศึกษาในครั้งนี้ ในทำนองเดียวกัน เทศบาลที่ตั้งอยู่บริเวณรอบพื้นที่เศรษฐกิจหรืออุตสาหกรรม (กลุ่มที่ 2) ก็จัดได้ว่ามีสุขภาพทางการคลังที่แข็งแรงพอสมควร

ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงทางการคลังท้องถิ่นประการหนึ่งว่า เทศบาลขนาดใหญ่ไม่จำเป็นต้องมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งกว่าเทศบาลอื่นๆ เสมอไป (organizational size does not matter) หากจะต้องพิจารณาเปรียบเทียบความสมดุลระหว่างขนาดของการจัดบริการสาธารณะและขีดความสามารถทางทรัพยากรทางการคลังเป็นหลัก แน่แน่นอนว่าข้อค้นพบดังกล่าวย่อมแตกต่างไปจากความเชื่อของผู้บริหารเทศบาลหลายท่านที่ผู้เขียนได้มีโอกาสได้สัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะผู้บริหารของเทศบาลขนาดรองๆ ลงมา การเป็นเทศบาลขนาดใหญ่อาจทำให้เกิดความยุ่งยากและภาระค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการและในการบริการสาธารณะเพิ่มมากขึ้น ข้อค้นพบดังกล่าวอาจมีส่วนช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อเทศบาลขนาดใหญ่เหล่านี้ และอาจนำไปสู่การกำหนดมาตรการให้ความช่วยเหลือเป็นการเฉพาะแก่ท้องถิ่นขนาดใหญ่ ดังที่ผู้เขียนจะอภิปรายไว้ในตอนท้ายของบทความ

7. สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาล ข้อมูลจากแผนภาพที่ 1 และข้อมูลดังตารางที่ 3 ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพเศรษฐกิจสังคมและสุขภาพทางการคลังของเทศบาลได้อย่างชัดเจน ชุมชนที่ประสบปัญหาสภาวะเศรษฐกิจถดถอยย่อมส่งผลให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลมีความอ่อนแอ (สังเกตได้จากเทศบาลในกลุ่มที่ 1 และ 3) ในทางกลับกัน ชุมชนเมืองที่มีสภาวะเศรษฐกิจขยายตัวอย่างต่อเนื่องย่อมส่งผลเกื้อหนุนต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาลตามไปด้วย (เทศบาลกลุ่มที่ 2 และ 4) ข้อค้นพบเช่นนี้น่าจะช่วยให้ผู้บริหารท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการนำปัจจัยสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจและสังคมมาใช้ในการจัดทำแผนการจัดบริการสาธารณะและแผนการเงินการคลังของท้องถิ่นอย่างจริงจังเพิ่มมากขึ้น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้เขียนในงานวิจัยครั้งนี้และจากงานวิจัยในอดีต ของศาสตราจารย์ ดร.จรัส สุวรรณมาลา เรื่องศักยภาพทางการคลังขององค์การบริหารส่วนตำบล (พ.ศ.2541) พบว่าในอดีตที่ผ่านมา นั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนมากยังมิได้ให้ความสำคัญกับการนำปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มากำหนดทิศทางในการบริหารงานของท้องถิ่นมากเท่าใดนัก

8. ข้อมูลในตารางที่ 3 ยังสะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่าการกระจายอำนาจส่งผลให้สุขภาพของเทศบาลในกลุ่มต่างๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านขนาด (magnitude) และทิศทาง (direction) ของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันออกไป ในกรณีของเทศบาลกลุ่มที่ 1 นั้น พบว่าสุขภาพทางการคลังเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นระหว่างปี 2544 ถึง 2549 ถึงแม้ว่าสุขภาพทางการคลังของเทศบาลในกลุ่มนี้จะยังคงอ่อนแอกว่าเทศบาลในกลุ่มอื่นๆ อยู่มากก็ตาม ในทางกลับกัน เทศบาลในกลุ่มที่ 3 มีสุขภาพทางการคลังที่อ่อนแอลงอย่างเห็นได้ชัด และนอกจากนี้ เทศบาลกลุ่มอื่นๆ ที่เหลือก็มีสุขภาพทางการคลังที่อ่อนแอลงเล็กน้อยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีคำอธิบายบางประการ ประการแรก ขีดความสามารถทางการบริหารขององค์การอาจมีส่วนเกื้อหนุนให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลมีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น

กล่าวคือ โดยทั่วไปนั้น เทศบาลขนาดใหญ่มักมีศักยภาพทางการบริหารจัดการในระดับสูง^๘ การกระจายอำนาจจึงเปิดโอกาสให้เทศบาลขนาดใหญ่เหล่านี้ปฏิบัติงานได้อย่างอิสระ และอาจมีส่วนเกื้อหนุนให้เทศบาลขนาดใหญ่มีความกระตือรือร้นเพิ่มมากขึ้น ทั้งในด้านการจัดเก็บรายได้ การจัดบริการสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ ฯลฯ ซึ่งในที่สุด จึงส่งผลเกื้อหนุนต่อการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังของเทศบาลเหล่านี้ก็เป็นได้

ในทางกลับกัน การปรับตัวของเทศบาลต่างๆ ในการจัดบริการสาธารณะและในการเพิ่มขีดความสามารถทางการคลังหลังจากการกระจายอำนาจอาจยังไม่อยู่ในสภาวะที่สมดุล กล่าวคือเทศบาลต่างๆ ได้รับการถ่ายโอนภารกิจและการมอบหมายหน้าที่เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากหลังจากการกระจายอำนาจ ในขณะที่การเพิ่มความพยายามในการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นมิได้เพิ่มสูงขึ้นไปในสัดส่วนเดียวกัน ความไม่สมดุลดังกล่าวจึงอาจส่งผลให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลที่ศึกษาส่วนใหญ่เกิดความอ่อนแอลง ในประการต่อมา อาจมีความเป็นไปได้เช่นกันว่าการกระจายอำนาจนำไปสู่การขาดความสมดุลระหว่างการกระจายภารกิจและการกระจายทรัพยากรทางการคลัง โดยเฉพาะในกรณีของเทศบาลขนาดกลางและขนาดเล็ก ในกรณีเช่นนี้ การเพิ่มขีดความสามารถในการจัดเก็บภาษีท้องถิ่น และรวมถึงการจัดแบ่งรายได้ระหว่างรัฐบาลและเทศบาล (และรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ) อาจต้องได้รับการทบทวน ทั้งนี้ผู้เขียนจะนำเสนอแนวทางบางประการเพื่อช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวต่อไปตามลำดับ

ปัจจัยด้านการเมืองและการบริหารกับสุขภาพทางการคลังของเทศบาล

นอกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาลดังที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้นแล้วนั้น ปัจจัยด้านการเมืองและการบริหารในระดับท้องถิ่นสามารถก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบหรือเกื้อหนุนต่อสุขภาพทางการคลังได้เช่นกัน เนื้อหาในส่วนนี้จึงนำเสนอบทวิเคราะห์ถึงปัจจัยการเมืองและการบริหารในระดับท้องถิ่นที่ส่งผลต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาลที่ศึกษาในครั้งนี้ โดยให้ความสำคัญกับบทบาทและทัศนคติทางการคลังของผู้นำท้องถิ่นฝ่ายการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ในชุมชนท้องถิ่น และการจัดองค์กรการบริหารงาน ตามลำดับ

^๘ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของผู้เขียนเรื่องการบริหารงานแบบเครือข่ายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวได้อย่างชัดเจน รายละเอียดอ่านเพิ่มเติมได้จาก วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550ก)

ก. ผู้นำท้องถิ่นฝ่ายการเมืองกับสุขภาพการคลังท้องถิ่น

ผู้นำฝ่ายการเมือง (นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล) เป็นตัวแสดงหลักที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดนโยบายการคลังของเทศบาล ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของผู้บริหารและฝ่ายนิติบัญญัติในการกำหนดแนวทางการใช้จ่ายและการจัดหารายได้ของท้องถิ่น หากผู้นำฝ่ายการเมืองมีทัศนคติที่ต้องการเพิ่มการจัดบริการสาธารณะในด้านต่างๆ ชนิดเจ้าบุญทุ่ม แต่ทว่าไม่ต้องการเพิ่มขีดความสามารถในการหารายได้ท้องถิ่นให้สมดุลกันแล้ว ทัศนคติเช่นนี้ย่อมเป็นการบั่นทอนสุขภาพการคลังของเทศบาลโดยตรง

จากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์ผู้บริหารท้องถิ่นทั้งในฝ่ายการเมืองและฝ่ายประจำ พบว่าทัศนคติของผู้นำท้องถิ่นฝ่ายการเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ *ทัศนคติทางการคลังแบบประชานิยมยุคใหม่ (New Fiscal Populist)*⁹ และ *ทัศนคติทางการคลังแบบก้าวหน้า (Fiscal Reform-Minded)* โดยพบว่าในเทศบาลที่มีสุขภาพการคลังที่อ่อนแอ นั้น ฝ่ายการเมืองมักดำเนินนโยบายการคลังแบบประชานิยมเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่เทศบาลที่มีสุขภาพการคลังที่เข้มแข็งนั้น มักมีผู้นำฝ่ายการเมืองที่มีทัศนคติแบบก้าวหน้า

ทัศนคติทางการคลังแบบประชานิยมยุคใหม่ (New fiscal populist attitude) สะท้อนถึงแนวคิดของผู้นำที่ต้องการสร้างความนิยมชมชอบทางการเมืองในระยะสั้นผ่านการใช้มาตรการทางการคลังท้องถิ่น ทัศนคติดังกล่าวมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการคือ ประการแรก เน้นการลดภาษีให้กับประชาชนตามแนวคิดทางการคลังแบบอนุรักษ์นิยม (fiscally conservative) เน้นการใช้จ่ายด้านสวัสดิการสังคมซึ่งมักเป็นที่ต้องการของคนระดับล่างของชุมชน และเน้นการดำเนินแผนงานที่ได้ผลต่อคะแนนนิยมทางการเมืองอย่างรวดเร็ว ตามแนวทางนี้ ผู้นำจะพยายามหาวิธีการในการช่วยแบ่งเบาภาระภาษีให้กับประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินการด้วยวิธีการอย่างชัดแจ้ง (explicit measures) เช่น การประกาศลดอัตราภาษีหรือการยกเว้นการเก็บภาษี/ค่าบริการ/ค่าธรรมเนียม หรือใช้วิธีการดำเนินการอย่างไม่ชัดแจ้ง (implicit measures) ก็เป็นได้ ยกตัวอย่างเช่น การไม่ปรับปรุงอัตราภาษีท้องถิ่นให้เป็นปัจจุบัน แต่ใช้อัตราที่กำหนดขึ้นในอดีตมาเป็นเวลานาน จึงทำให้ภาระภาษีมิได้อยู่บนพื้นฐานของสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน หรือการไม่จัดเก็บภาษีให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย การไม่สนใจปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการจัดเก็บภาษี การไม่ติดตามหรือเร่งรัดติดตามผลสำเร็จของการจัดเก็บภาษีท้องถิ่น หรือแม้แต่การยอมควักเงินจ่ายภาษีแทนประชาชน ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อนักการเมืองท้องถิ่นมีทัศนคติทางการเมืองดังกล่าวข้างต้น มักมีแนวโน้มที่จะกำหนดนโยบายลดภาษี (หรือไม่เก็บภาษีให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย) และเพิ่มการใช้จ่ายโดยเฉพาะในด้านที่ก่อให้เกิดประโยชน์

⁹ นักวิชาการกลุ่มแรกๆ ที่ใช้คำนิยามดังกล่าวได้แก่ Clark and Ferguson (1979, 1983) เป็นต้น

ตกถึงมีประชาชนอย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรม ซึ่งในที่สุดย่อมก่อให้เกิดแรงกดดันต่อสุขภาพทางการเมืองของเทศบาลตามมา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ยืนยันถึงการมีอยู่ของทัศนคติทางการเมืองดังกล่าว ตัวอย่างเช่น ปลัดเทศบาลของเทศบาลเมืองแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือกล่าวว่า

“ฝ่ายการเมืองที่นี่ไม่ต้องการเพิ่มภาษีท้องถิ่น แต่ฝ่ายประจำต้องการเพิ่มภาษีโดยการขยายฐานภาษีให้เต็ม ประชาชนก็จะวิ่งเข้าหาฝ่ายการเมือง และมักจะเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วมาก ฝ่ายการเมืองก็ไม่ต้องการเสียคะแนนเสียงจากการพยายามจัดเก็บภาษีของเทศบาล ในบางกรณี ฝ่ายการเมืองถึงกับยอมควักเงินจ่ายภาษีแทนประชาชน ... เพราะไม่ต้องการให้เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ ไม่ต้องการให้มีคดีความ”

ในทำนองเดียวกัน เจ้าหน้าที่งานจัดเก็บรายได้อาวุโสของเทศบาลขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือกล่าวว่า

“ลองคิดว่าทำไมประชาชนถึงกลัวกรมสรรพากรมากกว่ากลัวท้องถิ่น? ก็เห็นๆ อยู่ว่าเป็นเพราะอะไร การเมืองใช้หรือไม่ คนไม่ค่อยยอมจ่ายภาษีท้องถิ่น คนไม่ค่อยกลัวท้องถิ่น อาจเป็นเพราะกรมสรรพากรไม่มีเลือกตั้ง ไม่มีนักการเมือง แต่ (ที่นี่) มีการเลือกตั้ง จึงอาจเป็นผลทำให้การจัดเก็บภาษีท้องถิ่นทำได้ไม่เต็มที่ เพราะนักการเมืองท้องถิ่นกลัวเสียคะแนนนิยม”¹⁰

งานวิจัยในทางวิชาการและข้อมูลเชิงประจักษ์มีความสอดคล้องกันในประเด็นที่ว่านักการเมืองท้องถิ่นมักจะมองว่าการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เสียคะแนนนิยมทางการเมือง¹¹ โดยเฉพาะในกรณีนี้ที่ผู้นำฝ่ายการเมืองขาดฐานเสียงที่มั่นคง คู่แข่งทางการเมืองอาจใช้ประเด็นเรื่องการเก็บภาษีเพิ่มขึ้น (หรือการเก็บภาษีให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย) มาเป็นข้อโจมตีทางการเมืองในการเลือกตั้งได้ ด้วยเหตุนี้ ฝ่ายการเมืองจึงอาจใช้อำนาจเข้าแทรกแซงการจัดเก็บภาษีท้องถิ่น เพื่อป้องกันมิให้การทำหน้าที่ของฝ่ายประจำส่งผลกระทบต่อฐานเสียงของฝ่ายการเมือง ดังที่ปลัดเทศบาลของเทศบาลนครแห่งหนึ่งในจังหวัดปริมณฑลกล่าวว่า

“การเมืองท้องถิ่นของเทศบาลนั้นมีฐานเสียงที่แน่น แต่ว่าเป็นเสียงที่แน่นตามอำนาจเงิน มิได้เป็นเสียงที่แน่นเพราะบารมีของผู้นำ.....การเมืองที่นี่จึงคงต้องดำเนินมาตรการต่างๆ เพื่อรักษาฐานเสียงให้แน่น... ฝ่ายการเมืองจึงไม่ค่อยสนใจที่จะทำงานพัฒนาการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นมากนัก ถ้าพูดให้ถูก ต้องบอกว่าไม่

¹⁰ อนึ่ง คำพูดดังกล่าวน่าจะถูกต้องเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น กรมสรรพากรไม่อยู่ภายใต้การเมืองระดับท้องถิ่น แต่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของนักการเมืองในระดับชาติได้ คดีความเรื่องผู้บริหารของกรมสรรพากรถูกตรวจสอบโดยคณะกรรมการตรวจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อรัฐ (คตส.) เรื่องการวินิจฉัยภาระภาษีที่เอื้อประโยชน์ต่อบุคคลในครอบครัวของอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร น่าจะสะท้อนถึงความจริงนี้ได้เป็นอย่างดี

¹¹ ตัวอย่างเช่นงานเขียนของ Downs (1957); Buchanan (1977) เป็นต้น

“ค่อยสนใจในการพัฒนาการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นเลย ทั้งนี้เข้าใจว่าหากมีการปรับปรุงการเก็บภาษี อาจทำให้ฐานเสียงทางการเมืองได้รับผลกระทบ”

นอกจากนี้ ผู้นำท้องถิ่นอาจเลือกที่จะไม่ปรับปรุงประสิทธิภาพประสิทธิผลของระบบบริหารจัดการเก็บภาษีท้องถิ่น หรือไม่มีนโยบายเร่งรัดการจัดเก็บภาษีให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยก็เป็นได้ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเห็นว่าเทศบาลมีได้ดำเนินมาตรการใดๆ จนนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของภาวะภาษีอากร ซึ่งถือเป็นการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่ส่งผลให้สุขภาพทางการคลังของเทศบาลเสื่อมถอยลงได้เช่นกัน ในประเด็นนี้เอง ผู้อำนวยการกองวิชาการและแผนงานของเทศบาลนครแห่งหนึ่งในจังหวัดปริมณฑลให้ความเห็นว่า

“นโยบายการจัดเก็บรายได้ที่เน้นถูกกำหนดตามแนวปฏิบัติของฝ่ายประจำเป็นหลัก มิได้มีการเปลี่ยนแปลง หรือมิได้มีการผลักดันจากฝ่ายการเมืองในการเร่งปรับปรุงประสิทธิภาพการจัดเก็บหรือการพัฒนารายได้ประเภทใหม่ๆ มากเท่าใดนัก การประมาณการรายได้มิได้กระทำตามหลักการที่ดีเท่าใด มิได้พิจารณาถึงปัจจัยแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมต่างๆ”

ด้วยเหตุนี้ ทักษะคติทางการเมืองแบบประชานิยมในยุคใหม่ของผู้นำท้องถิ่นฝ่ายการเมือง ไม่ว่าจะเกิดจากความตั้งใจที่จะลดขีดความสามารถในการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นไปพร้อมๆ กับการเพิ่มระดับการใช้จ่าย หรืออาจเกิดจากความตั้งใจที่ไม่ต้องการปรับปรุงหรือผลักดันการดำเนินมาตรการที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังท้องถิ่น ย่อมนำไปสู่ความยากลำบากในการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการคลังท้องถิ่นของเทศบาลให้เกิดขึ้นได้

ทัศนคติทางการคลังแบบก้าวหน้า (Fiscal reform-minded attitude) ในทางตรงกันข้ามกับทัศนคติทางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นในกลุ่มแรกนั้น ทัศนคติทางการคลังแบบก้าวหน้ามีส่วนเกื้อหนุนต่อการดำเนินมาตรการต่างๆ ที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังได้โดยตรง ผู้นำฝ่ายการเมืองในกลุ่มนี้มักมีทัศนคติที่เกื้อหนุนต่อการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังของเทศบาลอย่างน้อย 5 ประการ (1) เน้นการพึ่งตนเองทางการคลัง (fiscal autonomy) (2) เน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลของระบบบริหารจัดการเก็บภาษี (tax administration efficacy) (3) ต้องการสร้างความเป็นธรรมของระบบภาษีท้องถิ่น (local tax equity) (4) ปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้จ่าย (spending efficiency) และ (5) ต้องการเพิ่มขีดความสามารถในการทำงานโดยรวมของเทศบาล (performance orientation)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นสะท้อนถึงทัศนคติทางการเมืองแบบก้าวหน้าในด้านต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นฝ่ายการเมืองจำนวน 2 ท่านดังต่อไปนี้

“ผมทำธุรกิจส่วนตัวมาก่อน พอมาเล่นการเมืองท้องถิ่น ก็ลองถามพนักงานถึงระบบการจัดเก็บภาษีท้องถิ่น พอถามไปถามมาก็เริ่มมองเห็นว่าการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นยังทำได้ไม่ค่อยดี ฟังๆ ดูแล้วก็ยอมรับไม่ค่อยได้ เผลอๆ ระบบเก็บเงินที่ร้านผมยังดีกว่าระบบการเก็บภาษีท้องถิ่น พอคิดได้ ก็เลยต้องรีบปรับปรุง ประสิทธิภาพของระบบการเก็บภาษีท้องถิ่นเป็นการด่วน” (บทสัมภาษณ์นายก อบต. ท่านหนึ่งในจังหวัด ชลบุรี)

“เรามองเห็นว่าหากไม่มีการปรับปรุงระบบภาษีโดยการจัดเก็บให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ระบบภาษีท้องถิ่นก็จะไม่เป็นธรรม เราต้องทำให้ผู้เข้าขายเสียภาษีทุกรายเข้ามาอยู่ในระบบ (ภาษีท้องถิ่น) อย่างไรก็ตาม เรามีการให้การลดหย่อนกับผู้เสียภาษีรายเล็กๆ เช่น ร้านค้าพาณิชย์หรือผู้ประกอบการรายย่อย ส่วนกิจการขนาดใหญ่เราเก็บภาษีเต็มอัตรา เพื่อไม่ให้คนทั่วไปมองการเก็บภาษีของเทศบาลว่า ‘คนอยู่บ้านใหญ่ไม่เสียภาษี แต่คนประกอบกิจการเล็กๆ แฉงลอยต้องเสียภาษี’ เราต้องทำให้ประชาชนรู้สึกที่เราปฏิบัติกับพวกเขาอย่างเป็นธรรม” (บทสัมภาษณ์นายกเทศมนตรี เทศบาลนคร)¹²

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นในกลุ่มหลังนี้มีความน่าสนใจยิ่งในประเด็นที่ว่าทัศนคติทางการคลังแบบก้าวหน้ามักนำไปสู่การดำเนินมาตรการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังให้กับองค์กร โดยที่มิได้เกรงกลัวว่าจะส่งผลกระทบต่อคะแนนเสียงทางการเมืองอย่างไร ผู้บริหารในกลุ่มนี้มักมุ่งหวังให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถยืนหยัดได้ด้วยศักยภาพทางการคลังของตนเอง แม้ว่าแนวนโยบายต่างๆ อาจส่งผลกระทบต่อฐานเสียงในระยะสั้น แต่ในระยะยาวนั้น หากท้องถิ่นสามารถพิสูจน์ให้ประชาชนเห็นได้ว่าแนวนโยบายต่างๆ สามารถก่อให้เกิดประโยชน์กลับคืนสู่ประชาชนได้อย่างยั่งยืนแล้ว การดำเนินนโยบายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังย่อมเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ ดังที่ผู้อำนวยการกองคลังของเทศบาลนครแห่งหนึ่งกล่าวว่า

“เทศบาลของเราปรับปรุงระบบบริหารจัดการเก็บภาษีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2537 นำโดยท่านนายกเทศมนตรี ท่านมาดูระบบข้อมูลฐานภาษี ก็เห็นว่าข้อมูลยังไม่ค่อยเป็นปัจจุบัน จึงมีแนวนโยบายให้ปรับปรุงข้อมูล จ้างคนเพิ่มขึ้นเพื่อทำการสำรวจ ท่านไม่กลัวเสียคะแนนนิยม เห็นว่าเป็นหน้าที่ของเทศบาล เป็นสิ่งที่ต้องทำตามกฎหมาย ท่านนายกฯ มีนโยบายชัดเจนว่าถ้าไม่เก็บภาษีท้องถิ่นให้ดี มั่วแต่ไปรอเงินอุดหนุนจากรัฐบาล อีกหน่อยเทศบาลก็ตัดสินใจทำอะไรเองไม่ได้ ต้องรอจากส่วนกลางอยู่เรื่อยไป”

¹² ทั้งนี้พึงสังเกตว่าความเป็นธรรมของระบบภาษีท้องถิ่นในบริบทนี้มีความหมายสองประการ คือ (1) ความเป็นธรรมตามหลักผลประโยชน์ที่ได้รับ (Benefit principle) กล่าวคือ ประชาชนทุกคนที่รับบริการสาธารณะจากท้องถิ่นควรช่วยรับภาระค่าใช้จ่าย โดยการที่เทศบาลสำรวจฐานภาษีให้ครบถ้วนและนำเข้ามาอยู่ในระบบภาษีท้องถิ่น ไม่ควรปล่อยให้เกิดการเล็ดลอด มิเช่นนั้นแล้วผู้ที่อยู่ในระบบภาษีย่อมจะต้องรับภาระฝ่ายเดียว และ (2) ความเป็นธรรมตามหลักความสามารถในการเสียภาษี (ability-to-pay principle) กล่าวคือผู้ที่มีหน้าที่เสียภาษีควรแบกรับภาระภาษีตามกำลังความสามารถทางเศรษฐกิจ

ความสำคัญในเรื่องนี้จึงอยู่ที่การพยายามปรับเปลี่ยนทัศนคติทางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นในการใช้เครื่องมือทางการคลังเพื่อการสร้างฐานเสียงทางการเมืองในเชิงบวกที่เกื้อหนุนต่อการส่งเสริมสุขภาพทางการเมือง และต่อการจัดบริการสาธารณะที่สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืนทางการเงินการคลังในระยะยาว มากกว่าการดำเนินการแบบมุ่งสร้างคะแนนนิยมในระยะสั้นโดยมิได้สนใจว่าจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางการเมืองของท้องถิ่นหรือไม่อย่างไร แน่ใจว่าประเด็นเหล่านี้ควรได้รับการผลักดันต่อไปในอนาคต

ข. กลุ่มธุรกิจและกลุ่มผลประโยชน์ในชุมชน

การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ ดังนั้นประชาชนกลุ่มใดที่เสียประโยชน์จากการดำเนินนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมก่อให้เกิดแรงผลักดันแก่กลุ่มผลประโยชน์เหล่านั้นในการพยายามโน้มน้าวหรือชักจูงให้ท้องถิ่นกำหนดนโยบายหรือมาตรการต่างๆ ไปในทิศทางที่พึงประสงค์ของพวกเขา กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้อาจเป็นสมาคมธุรกิจในพื้นที่ กลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ หรือกลุ่ม/สมาคมวิชาชีพ ฯลฯ เป็นต้น ปัจจัยหลักที่ส่งผลให้กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เหล่านี้เข้าไปมีบทบาทในการกำหนดนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้แก่ขนาดและความเข้มแข็งของกลุ่มทั้งในด้านทรัพยากร ภาวะผู้นำ และความสามารถในการเข้าถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในระดับชุมชนท้องถิ่นนั้น กลุ่มผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายการคลังมักเป็นกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจรายใหญ่ที่มีการจ้างงานแรงงานจำนวนมาก เช่นกลุ่มผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มธุรกิจโรงแรมและที่พักอาศัย ฯลฯ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้มีแรงขับในรูปของการมุ่งแสวงหาผลกำไร ดังนั้น นโยบายการคลังของท้องถิ่นที่ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายแก่กลุ่มธุรกิจเหล่านี้เพิ่มสูงขึ้น หรือเป็นนโยบายที่สนับสนุนต่อการดำเนินธุรกิจของกลุ่มหรือส่งผลให้มูลค่าของทรัพย์สินเพิ่มขึ้นแล้ว (market capitalization) ย่อมกลายเป็นแรงขับที่ทำให้กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้เข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดนโยบายดังกล่าว¹³ ดังเช่นเจ้าหน้าที่งานจัดเก็บรายได้ของเทศบาลขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในภาคตะวันออก กล่าวว่า

“การจัดเก็บภาษีโรงเรือนและที่ดินไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เนื่องจากมีสมาคมโรงแรมซึ่งมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งต่อต้านการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นอย่างเต็มที่ พวกนี้ไม่ค่อยอยากเสียภาษีมากนัก เช่น หากห้องพักราคาห้องละ 1,000 บาท ก็จะเสียภาษีโรงเรือนราวๆ ปีละ 3,650 บาท ถ้าโรงแรมมี 100 ห้อง ก็เสียต่อปีปีละ 3 แสนกว่าบาท กลุ่มโรงแรมเลยไม่อยากเสียภาษีมากนัก พวกร้านค้าพาณิชย์ก็มักไม่ยินยอมเสียภาษีให้เต็มอัตรา มักจะบ่นว่าที่นี้ภาษีแพง พวกเขาก็จะพยายามวิ่งเข้าหาฝ่ายการเมือง ฝ่ายการเมืองก็ต้องแบ่งรับแบ่งสู้ ปฏิเสธลำบาก เพราะกลัวเสียคะแนนนิยมทางการเมือง”

¹³ คำอธิบายในประเด็นนี้ให้ไว้โดย Friedland and Bielby (1981)

พึงสังเกตว่ากลุ่มธุรกิจที่มีอำนาจต่อรองในระดับสูงนั้น มักเป็นกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ มีมูลค่าการลงทุนสูง มีการจ้างงานจำนวนมาก กลุ่มหรือสมาคมรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง และมักเป็นธุรกิจที่มีเจ้าของหรือผู้ประกอบการอยู่ในพื้นที่ (local ownership) ซึ่งจะแตกต่างไปจากธุรกิจบางประเภทที่แม้จะเป็นธุรกิจหรืออุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก็ตาม แต่ผู้บริหารสูงสุดหรือเจ้าของกิจการมิได้เป็นคนในพื้นที่ (absentee ownership) เจ้าของธุรกิจเหล่านั้นจึงอาจมิได้รับรู้ถึงผลกระทบหรือความเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมการเมือง การคลังของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตั้งกิจการ จึงมิได้มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวในทางการเมืองท้องถิ่นเพื่อมีอิทธิพลครอบงำในเชิงนโยบายมากนัก¹⁴ ในประเด็นนี้เอง ผู้เขียนได้สอบถามผู้บริหารของเทศบาลเมืองแห่งหนึ่งในจังหวัดทางภาคตะวันออกซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก โดยผู้เขียนได้มุ่งไปในประเด็นที่ว่ามีการรวมกลุ่ม/สมาคมของผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อรวมตัวกันคัดค้านหรือเรียกร้องให้มีการปรับลดภาระภาษีท้องถิ่นบ้างหรือไม่? ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปรากฏว่ากลุ่มอุตสาหกรรมดังกล่าวมิได้มีการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้มีการลดภาระภาษีท้องถิ่นแต่อย่างใด มิหนำซ้ำยังเป็นผู้ประกอบการที่จ่ายภาษีท้องถิ่นอย่างครบถ้วน โดยที่กลุ่มอุตสาหกรรมเหล่านี้ไม่ต้องการให้เกิดปัญหาข้อกฎหมายใดๆ ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะอุตสาหกรรมเหล่านี้มีผู้บริหารสูงสุดที่ได้พำนักอาศัยอยู่ในพื้นที่ และผู้บริหารกิจการบางส่วนเป็นผู้ประกอบการจากต่างประเทศ ฯลฯ กรณีเช่นนี้จึงสอดคล้องแนวคิดที่อธิบายโดย Friedland and Bielby (1981) ก่อนหน้านี้ก็เป็นได้

ความเข้าใจในเรื่องนี้มีประเด็นสำคัญอยู่ที่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มธุรกิจหลักในชุมชนท้องถิ่น หากผู้บริหารท้องถิ่นสามารถเข้าถึงกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เหล่านี้โดยการผสานผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างผลประโยชน์ของกลุ่มกับความจำเป็นทางการเมืองคลังของท้องถิ่น สามารถอธิบายให้เกิดความเข้าใจและยอมรับในการแบกรับภาระภาษีท้องถิ่นและการวางแผนพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ ร่วมกันได้แล้วนั้น ย่อมเป็นการเกื้อหนุนให้ภาคธุรกิจหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ สามารถดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องไปได้อย่างเข้มแข็ง โดยที่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการส่งเสริมให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความยั่งยืนทางการเงินและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริงเช่นกัน

ค. องค์กรและการบริหารงานของท้องถิ่น

หลังจากการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรอบทศวรรษที่ผ่านมา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนมากได้จ้างบุคลากรเพิ่มขึ้นเพื่อรองรับภารกิจใหม่ๆ ดังกล่าว บุคลากรเหล่านี้อาจขาดแคลนความรู้ความสามารถที่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล ผู้บริหาร

¹⁴ คำอธิบายในประเด็นนี้ให้ไว้โดย Friedland and Bielby (1981)

ท้องถิ่นหลายคนและผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์นั้นแสดงความกังวลในเรื่องของศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรของท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ในประเด็นนี้เอง องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่นแห่งต่างๆ ควรจะมีการเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรโดยใช้หน้าที่ภารกิจและความต้องการบริการสาธารณะของประชาชนเป็นหลักในการกำหนดแนวทางการพัฒนาบุคลากร มากกว่าการมุ่งเน้นการฝึกอบรมความรู้ในด้านกฎหมายหรือกฎระเบียบในการปฏิบัติงานแต่เพียงประการเดียว

นอกจากนี้ ข้อมูลจากการวิจัยของผู้เขียนในบางส่วนสะท้อนให้เห็นว่าองค์ประกอบของส่วนท้องถิ่นที่มีคุณภาพทางการคลังอ่อนแอ นั้น มักจะมีจำนวนหน่วยของการจัดบริการสาธารณะมากกว่าระดับเฉลี่ย¹⁵ เช่น จำนวนโรงเรียน ศูนย์บริการสาธารณสุข ฯลฯ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น เทศบาลแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทซึ่งมีประชากรราว 1.8 หมื่นคน และมีจำนวนโรงเรียนเทศบาล 6 แห่ง ในขณะที่เทศบาลแห่งหนึ่งซึ่งมีคุณภาพทางการคลังที่เข้มแข็ง มีประชากรในพื้นที่ราว 9 หมื่นคน มีจำนวนโรงเรียนเท่ากัน เป็นต้น ข้อมูลในภาพรวมในเรื่องจำนวนหน่วยในการจัดบริการสาธารณะ โดยเฉพาะจำนวนโรงเรียนของเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่เข้มแข็งและเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่อ่อนแอ แสดงดังตารางที่ 4 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4 จำนวนโรงเรียนเทศบาล จำแนกตามคุณภาพทางการคลังของเทศบาล

	จำนวนนักเรียนโดยเฉลี่ยต่อประชากร 100 คน	จำนวนโรงเรียนโดยเฉลี่ยต่อเทศบาล
เทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่อ่อนแอ	8.2	4.0
เทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่เข้มแข็ง	11.3	4.0

หมายเหตุ เทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่อ่อนแอหมายถึงเทศบาลที่มีค่าดัชนีคุณภาพทางการคลัง (FHI) ตีลบ ส่วนเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่เข้มแข็งเป็นเทศบาลที่มีค่า FHI เป็นบวก รายละเอียดอ่านได้จากตารางที่ 3 ข้างต้น

ข้อมูลในตารางที่ 4 แสดงข้อมูลว่าเทศบาลทั้งสองกลุ่มมีจำนวนโรงเรียนเท่ากันโดยเฉลี่ย แต่ทว่าจำนวนนักเรียนต่อประชากร 100 คนของเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่อ่อนแอ นั้นน้อยกว่าจำนวนนักเรียนต่อประชากร 100 คนในเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่เข้มแข็งอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งหมายความว่าจำนวนหน่วยในการให้บริการ (โรงเรียน) ของเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่อ่อนแอจะมีมีจำนวนผู้รับบริการโดยเฉลี่ยในระดับที่ไม่สูงมากนัก แต่ทว่าจะมีต้นทุนในการบริหารงาน (overhead costs) ต่อประชากรในสัดส่วนที่มีได้แตกต่างกันกับเทศบาลที่มีคุณภาพทางการคลังที่เข้มแข็งเท่าใดนัก การมีขีดความสามารถในการบริหารที่แตกต่างกันดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่ส่งผลให้คุณภาพทางการ

¹⁵ คำอธิบายในทางวิชาการกล่าวว่าการมีจำนวนหน่วยจัดบริการสาธารณะขนาดใหญ่เป็นปรากฏการณ์การขยายตัวของส่วนราชการเพื่อเสริมสร้างประโยชน์ให้กับผู้ปฏิบัติงานในราชการ เช่น โอกาสความก้าวหน้าในงาน งบประมาณ ชื่อเสียง ฯลฯ เป็นต้น คำอธิบายดังกล่าวนี้ได้โดย Niskanen (1971) และ Buchanan (1977) เป็นต้น

คลังของเทศบาลมีความแตกต่างกันนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ การลดจำนวนหน่วยในการจัดบริการลงย่อมส่งผลให้ค่าใช้จ่ายกลางในการบริหารลดน้อยลง และย่อมมีส่วนเกื้อหนุนสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มขึ้นได้

บทอภิปรายและข้อเสนอแนะ

บทความชิ้นนี้นำเสนอสุขภาพทางการคลังของเทศบาลนครและเทศบาลเมืองจำนวน 14 แห่งโดยใช้ข้อมูลระหว่างปี พ.ศ.2544-2549 ผลการวิจัยพบว่าเทศบาลนครขนาดใหญ่ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และเทศบาลเมืองที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท มักประสบปัญหาความอ่อนแอทางการคลังมากกว่าเทศบาลนครหรือเทศบาลเมืองที่ตั้งอยู่ใน/ติดกับพื้นที่เศรษฐกิจหรือพื้นที่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ นอกจากนี้ ยังพบว่าการใช้นโยบายประชานิยมทางการคลัง (fiscal populism) และการขาดประสิทธิภาพทางการบริหารจัดการต่างส่งผลให้สุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดความอ่อนแอได้เช่นกัน

การวิจัยในครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาหลักการและเทคนิคสำหรับการวิเคราะห์สุขภาพทางการคลังสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยให้ก้าวหน้าไปอีกขั้นมากกว่าการใช้การเปรียบเทียบขีดความสามารถทางการคลังของท้องถิ่นที่เคยใช้กันมาแต่เดิม เช่น การเปรียบเทียบอย่างง่ายระหว่างจำนวนรายได้จากภาษีท้องถิ่นต่อประชากร เป็นต้น และนำเสนอผลการวิจัยที่มีความใกล้เคียงกับงานวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศสหรัฐอเมริกาและในประเทศอื่นๆ ก่อนหน้านี้ จึงสามารถกล่าวได้ว่าผลการวิจัยในครั้งนี้มีความน่าเชื่อถือพอสมควร และเปิดมิติใหม่ในการทำความเข้าใจที่มีต่อสุขภาพทางการคลังของเทศบาลและอาจรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งอื่นๆ ได้มากขึ้น และควรได้รับการวิจัยเพิ่มเติมต่อไปในเชิงลึกเพื่อการพัฒนากระบวนการวิเคราะห์สุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นไทยให้มีคุณภาพและความน่าเชื่อถือเทียบเคียงได้กับระดับสากล

นอกจากนี้แล้ว การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายระดับมหภาคในการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะในกรณีของเทศบาล ได้หลายประการ ในประเด็นแรก **ควรมีการพัฒนาาระบบเงินอุดหนุนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อช่วยลดแรงกดดันทางการคลัง (fiscal-stress relief transfers)** ซึ่งมีความแตกต่างไปจากเงินอุดหนุนเพื่อช่วยลดช่องว่างทางการคลังในแนวนอน (fiscal equalization transfers) โดยหลักการของเงินอุดหนุนประเภทนี้คือการจัดสรรเงินอุดหนุนให้กับเทศบาลที่ประสบปัญหาแรงกดดันทางการคลังเป็นการเฉพาะตามแต่ขนาดของแรงกดดันทางการคลังดังกล่าว โดยที่ไม่จำเป็นต้องจัดสรรเงินอุดหนุนให้แก่เทศบาลเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานะความเข้มแข็งทางการคลังของเทศบาลในแต่ละปี และไม่จำเป็นต้องจัดสรรเงินอุดหนุนให้แก่เทศบาลแห่งอื่นๆ ที่มีได้ประสบปัญหาแรงกดดันทางการคลังแต่อย่างใด ข้อที่ควรพิจารณาประการหนึ่งในการจัดสรรเงินอุดหนุนประเภทนี้ก็คือการนำปัจจัยด้านสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจและ

สังคมของชุมชนท้องถิ่น และระดับสุขภาพทางการคลังของเทศบาลเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสูตรการจัดสรรเงินอุดหนุนดังกล่าว

ประเด็นต่อมา ควรเร่งส่งเสริมการพัฒนารายได้ท้องถิ่นและการปรับปรุงประสิทธิภาพประสิทธิผลในการบริหารจัดการเก็บภาษีท้องถิ่น ข้อมูลจากการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าแรงกดดันทางการคลังของเทศบาลในปัจจุบันเกิดขึ้นจากปัจจัยทางด้านรายได้มากกว่าปัจจัยทางด้านรายจ่าย เทศบาลที่ไม่สามารถพัฒนาขีดความสามารถทางด้านรายได้ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของระดับรายจ่ายที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องหลังจากการกระจายอำนาจแล้วนั้น ย่อมทำให้เกิดแรงกดดันทางการคลังของเทศบาลเพิ่มสูงขึ้น การพัฒนารายได้ประเภทใหม่ ๆ ย่อมมีส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการคลังของท้องถิ่นได้อย่างประสพผลสำเร็จมากกว่าการมุ่งปรับปรุงประสิทธิภาพในการบริหารรายจ่าย และเป็นนโยบายที่มีความสำคัญเร่งด่วนที่ส่วนราชการที่รับผิดชอบควรส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติอย่างจริงจังในขณะนี้

ประเด็นสุดท้ายคือ **ควรมีการปรับปรุงหลักเกณฑ์การให้รางวัลหรือการส่งเสริมความพยายามในการจัดเก็บรายได้ท้องถิ่น** ซึ่งควรเป็นแนวทางที่นำปัจจัยด้านขีดความสามารถที่แท้จริงในการจัดหารายได้ (revenue-raising capacity) ของเทศบาลเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณา มิได้อิงอยู่กับข้อมูลการประมาณการรายได้ของท้องถิ่นหรือขนาดการเพิ่มขึ้นของรายได้ที่จัดเก็บได้เพียงเท่านั้น หลักเกณฑ์ทั้งสองดังกล่าวที่ใช้อยู่ในปัจจุบันบางครั้งเป็นหลักเกณฑ์ที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก และเปิดโอกาสให้มีการจัดการ (manipulation) ข้อมูลเพื่อให้ผลการประเมินออกมาดีเกินความเป็นจริง โดยที่แท้ที่จริงแล้วท้องถิ่นอาจมิได้ใช้ความพยายามในการเก็บภาษีอย่างเต็มที่ตามศักยภาพที่แท้จริงที่มีอยู่ก็เป็นได้ การพัฒนาหลักเกณฑ์การประเมินผลสำเร็จในการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านขีดความสามารถในการหารายได้ท้องถิ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณามีความจำเป็นยิ่ง ในทางปฏิบัติ เราอาจนำปัจจัยด้านความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นมาเป็นฐานในการเปรียบเทียบกับอัตราการเปลี่ยนแปลงของการจัดเก็บรายได้ ดังนี้เป็นต้น การสร้างหลักเกณฑ์การประเมินที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและมีความน่าเชื่อถือ ย่อมมีส่วนสร้างแรงจูงใจให้กับเทศบาลที่มีความตั้งใจจริงในการบริหารจัดการเก็บภาษี มากกว่าการให้รางวัลจากโชคชะตาในทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว

การวิจัยในอนาคตอาจมีการศึกษาและพัฒนาตัวชี้วัดสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น และครอบคลุมมิติการบริหารงานท้องถิ่นที่มีความหลากหลายมากกว่าการวิจัยในปัจจุบัน ทั้งในส่วนของตัวชี้วัดสุขภาพทางการคลังจากข้อมูลทางการเงินการบัญชี (financial indicators) และตัวชี้วัดสุขภาพทางการคลังที่มีได้ใช้ข้อมูลทางการเงินการบัญชี (non-financial indicators) เป็นต้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (เช่น กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น หรือสำนักงานคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ) อาจต้องจัดให้มีการตรวจสอบและติดตามความเข้มแข็งทางการคลังของท้องถิ่นอยู่เสมอและเป็นประจำ ข้อมูลต่างๆ ที่ได้เหล่านี้ย่อมสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงการบริหารงานคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมทันเหตุการณ์

และใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลการปฏิบัติงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับทิศทางของการปกครองท้องถิ่นอันพึงประสงค์ได้ต่อไป

ตราบไคที่การปกครองท้องถิ่นจะดำเนินไปได้อย่างยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อมีการระดมทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นในระดับที่เพียงพอสำหรับการดำเนินภารกิจหน้าที่ตามที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับมอบหมายแล้วนั้น การวิเคราะห์สุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ การศึกษาติดตามสุขภาพทางการคลังของท้องถิ่นจะทำให้ช่วยประเมินได้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ สามารถจัดบริการสาธารณะตามที่ประชาชนคาดหวังได้ดีมากน้อยเพียงใด ประโยชน์ท้ายที่สุดจากการมีสุขภาพทางการคลังที่เข้มแข็งย่อมตกอยู่กับประชาชนในพื้นที่ที่จะได้รับบริการสาธารณะจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างทั่วถึงและสอดคล้องกับตามความต้องการของพวกเขาเหล่านั้นนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- จรัส สุวรรณมาลา และคณะ. 2548. รายงานการวิจัยเรื่องวิถีใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ตุลาคม 2548.
- จรัส สุวรรณมาลา. 2541. ศักยภาพทางการคลังขององค์การบริหารส่วนตำบล, กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา.
- จรัส สุวรรณมาลา. 2529. รายงานการวิจัยเรื่องความสามารถในการพึ่งตัวเองทางการคลังของเทศบาล. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2549. การคลังท้องถิ่น: รวบรวมบทความวิจัยเพื่อเพิ่มพลังให้ท้องถิ่น, กรุงเทพฯ: พี เอ ลีฟวิ่ง.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. 2551ก. รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางการคลังของเทศบาล. กรุงเทพฯ: ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. [อ่านได้จาก <http://www.polsci.chula.ac.th/weerasak/researches.htm>]
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. 2551ข. “ขีดความสามารถในการหารายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรอบวิเคราะห์เบื้องต้น” **วารสารสถาบันพระปกเกล้า**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1: หน้า 78-104.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. 2550ก. **เครือข่าย: นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. 2550ข. **คู่มือการเสริมสร้างสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. นนทบุรี: วิทยาลัยพัฒนการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.

ภาษาอังกฤษ

- Advisory Commission on Intergovernmental Relations [ACIR]. 1962. *Measures of State and Local Fiscal Capacity and Tax Effort*. Information Report M-16, Washington, D.C.: ACIR.
- Berne, Robert, and Richard Schramm. 1986. *Financial Analysis of Governments*. N.J.: Prentice-Hall.
- Bradbury, Katherine L., Helen F. Ladd, Mark Perrault, Andrew Reschovsky, and John Yinger. 1984. State Aid to Offset Fiscal Disparities across Communities, *National Tax Journal*. 37 (June): pp.151-170.
- Buchanan, James M. 1977. Why Does Government Grow? In *Budgets and Bureaucrats: The Sources of Government Growth*. ed. T. E. Borcharding, 3-18. Durham, NC: Duke University Press.
- Clark, Terry N., and Lorna C. Ferguson. 1983. *City Money: Political Processes, Fiscal Strain, and Retrenchment*. New York: Columbia University Press.
- Clark, Terry N., and Lorna C. Ferguson. 1979. *Political Leadership and Urban Fiscal Policy*. (unpublished paper).
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. N.Y.: Harper Collins.
- Ferguson, Ronald F., and Helen F. Ladd. 1986. Measuring the Fiscal Capacity of U.S. Cities, in H. Clyde Reeves (ed). *Measuring Fiscal Capacity*. MA: Lincoln Institute of Land Policy. pp.141-168.
- Hendrick, Rebecca. 2004. Assessing and Measuring the Fiscal Health of Local Government: Focus on Chicago Suburban Municipalities, *Urban Affairs Review*. 40 (1): pp.78-114.

- Ladd, Helen F. 1994. Measuring Disparities in the Fiscal Condition of Local Governments, in John E. Anderson (ed). *Fiscal Equalization for State and Local Government Finance*. London: Praeger. pp.21-53.
- Ladd, Helen F., and John Yinger. 1989. *America's Ailing Cities: Fiscal Health and the Design of Urban Policy*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Martinez-Vazquez, Jorge, and L.F. Jameson Boex. 1997a. *Fiscal Capacity: An Overview of Concepts and Measurement Issues and Their Applicability in the Russian Federation*. Working paper 97-3 (June): Policy Research Center, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.
- Martinez-Vazquez, Jorge, and L.F. Jameson Boex. 1997b. *An Analysis of Alternative Measures of Fiscal Capacity for Regions of the Russian Federation*. Working paper 97-4 (June): Policy Research Center, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.
- Meltsner, Arnold J. 1971. *The Politics of City Revenue*. C.A.: University of California Press.
- Miller, G. J. 2001. *Fiscal Health in New Jersey's Largest Cities*. Newark, NJ: Cornwall Center Publication Series.
- Niskanen, Williams A. 1971. *Bureaucracy and Representative Government*. Chicago, I.L.: Aldine-Atherton.
- Rubin, Irene S. 1982. *Running in the Red: The Political Dynamics of Urban Fiscal Stress*. Albany, N.Y.: The State University of New York Press.
- Schick, Allen. 1998. *A Contemporary Approach to Public Expenditure Management*. Washington, D.C.: Economic Development Institute, World Bank.
- Warner, Mildred E. 1999. Local Government Financial Capacity and the Growing Importance of State Aid, *Rural Development Perspectives*. 13(3): pp.27-36.
- Yilmaz, Yesim, Sonya Hoo, Matthew Nagowski, Kim Rueben, Robert Tannenwald. 2006. *Measuring Fiscal Disparities across the U.S. States: A Representative Revenue System/Representative Expenditure System Approach Fiscal Year 2002*. Occasional Paper Number 74 of the Urban Institute. Washington, D.C.